

EUROPESE
COMMISSIE

Brussel, 30.11.2016
COM(2016) 860 final

ANNEX 2

BIJLAGE

Actie om de omschakeling naar schone energie te stimuleren

bij

**MEDEDELING VAN DE COMMISSIE AAN HET EUROPEES PARLEMENT, DE
RAAD, HET EUROPEES ECONOMISCH EN SOCIAAL COMITÉ, HET COMITÉ
VAN DE REGIO'S EN DE EUROPESE INVESTERINGSBANK**

Schone energie voor alle Europeanen

Het merendeel van de in dit document vervatte acties zal op korte tot middellange termijn effect sorteren. Ter gelegenheid van de stand van de energie-unie die zij jaarlijks opmaakt, zal de Commissie verslag uitbrengen over de tenuitvoerlegging van die acties en nieuwe acties aankondigen waar zulks nodig is.

1. Een sociaal billijke transitie en nieuwe vaardigheden

Energie is een kritiek goed en een kritieke dienstverlening, die absoluut noodzakelijk zijn om volwaardig aan de moderne samenleving te kunnen deelnemen. Er bestaat reeds een aantal instrumenten die zullen moeten worden ingezet om ervoor te zorgen dat de transitie naar schone energie billijk verloopt en dat rekening wordt gehouden met de veranderingen die dit meebrengt voor de sectoren, regio's of kwetsbare groepen van de samenleving voor wie deze overgang nadelige gevolgen heeft.

Een centrale rol is hierbij weggelegd voor de **Europese structuur- en investeringsfondsen**, waaronder het Europees Sociaal Fonds, die de aanpassing in de getroffen sectoren en regio's en de overschakeling op nieuwe bedrijfsmodellen en functieprofielen ondersteunt. In de periode 2014-2020 zal minstens 1,1 miljard EUR uit het Europees Sociaal Fonds worden bestemd om de onderwijs- en opleidingsstelsels aan te passen met het oog op de vereiste vaardigheden en kwalificaties en om nieuwe banen te creëren in energie- en milieugerelateerde sectoren. Het Europees Sociaal Fonds wordt door sommige lidstaten ook gebruikt om energiearmoede te bestrijden, ter aanvulling van de 5,2 miljard euro toegewezen uit het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling en het Cohesiefonds voor investeringen in energie-efficiëntie van woningen. Sommige lidstaten hebben ervoor gekozen deze toewijzingen te concentreren op sociale woningen en behoeftige huishoudens en op die manier bij te dragen aan oplossingen op lange termijn voor energiearmoede voor bijna 1 miljoen huishoudens. Gebouwen energie-efficiënter maken is één van de belangrijkste middelen om energie betaalbaarder te maken en energiearmoede te bestrijden. Naast de voorgestelde wetgevende maatregelen¹ zal de Commissie een waarnemingspost voor energiearmoede oprichten die betrouwbare statistieken moet opstellen over het aantal huishoudens dat in energiearmoede leeft en moet bijdragen tot de verspreiding van goede praktijken.

In het kader van het plattelandsontwikkelingsbeleid worden doelgerichte acties gefinancierd op het gebied van kennisoverdracht, verwerving van vakkundigheid en bevordering van innovatieve oplossingen op het vlak van energie-efficiëntie en opwekking. Zo zullen naar verwachting 99 000 begunstigden (hoofdzakelijk landbouwers en bosbezitters) een opleiding in verband met energievraagstukken krijgen in de periode 2014-2020.

In het bijzonder om de solidariteit te bevorderen bij de transitie naar schone energie heeft de Commissie naar aanleiding van de herziening van het **EU-handelssysteem voor emissierechten**² voorgesteld middelen uit te trekken om te voorzien in de bijzonder hoge extra investeringsbehoeften in lidstaten met een lager gemiddeld inkomen. Het nieuwe moderniseringsfonds moet investeren in de modernisering van de energiesystemen en verhoging van de energie-efficiëntie gemakkelijker maken. Bovendien is ook voorgesteld dat 10 % van de rechten die de lidstaten zullen veilen, verdeeld zou blijven worden ten gunste van sommige lidstaten met een lager gemiddeld inkomen. Tot slot stelt de Commissie voor dat de

¹ Zie het voorstel tot wijziging van de richtlijn energieprestatie van gebouwen, COM(2016) 765.

² Voorstel tot wijziging van Richtlijn 2003/87/EG ter bevordering van kosteneffectieve emissiereducties en koolstofarme investeringen, COM(2015) 337.

lidstaten de inkomsten uit de emissiehandel ook gebruiken om de verwerving van vaardigheden en de herplaatsing van door de transitie naar een koolstofarmere economie getroffen werknemers te steunen, in nauwe samenspraak met de sociale partners.

Dit moet worden vervolledigd met een specifiek initiatief voor extra en op maat gesneden **steun voor de omschakeling in de kolen- en koolstofintensieve industriële regio's**. Bedoeling is het planningproces van die regio's voor de structurele veranderingen die de energietransitie met zich meebrengt alsook de uitwisseling met andere regio's met een vergelijkbare situatie te versnellen en/of een extra impuls te geven. Bij wijze van eerste stap zal de Commissie deze regio's bijeenbrengen om mogelijke planningformules te bespreken, de uitwisseling van beste praktijken vlotter te laten verlopen en te onderzoeken welke steuninstrumenten ter beschikking staan.

De “slimme specialisatie”-aanpak van het EU-cohesiebeleid, met name de gespecialiseerde platformen³, kunnen de regio's concrete assistentie verlenen. Dit bottom-up proces waaraan het bedrijfsleven, de onderzoeks-, ontwikkeling- en innovatiegemeenschap en de overheid deelnemen, kan regio's op weg helpen om hun energietransitiestrategie te ontwikkelen en ten uitvoer te leggen.

De transitie naar schone energie biedt kansen om duurzame banen te scheppen. Om die overgang te doen slagen, moeten werknemers worden bij- en omgeschoold, moet er beter worden gepland en geanticipeerd op veranderingen en moeten de vaardigheden beter op de nieuwe eisen worden afgestemd. Het Europees Sociaal Fonds kan die inspanningen in alle levensstadia ondersteunen, via sensibilisering van kinderen in de scholen, steunverlening voor passende beroepsopleidingen en aanmoediging van ondernemerschap op het gebied van schone energie tot sociale inclusie via passende banen. In het kader van de **Europese vaardighedenagenda**⁴ heeft de Commissie een initiatief gelanceerd om knelpunten en tekorten aan bepaalde vaardigheden in specifieke economische sectoren te helpen wegwerken (via de zogenaamde “blueprints” voor samenwerking op het gebied van vaardigheden binnen sectoren). Afgaande op de ervaring met de dit jaar gelanceerde proefplannen (met name voor de automobiel- en maritieme technologie sectoren), zijn dergelijke initiatieven geschikt om te voorzien in de behoefte aan specifieke vaardigheden voor de overschakeling naar schone energie. Het lopende plan voor samenwerking in de maritieme sector omvat reeds offshore wind- en oceaanenergie en kan een bijzonder leerrijke testcase zijn voor de tweede golf in sectoren als hernieuwbare energie en de bouw.

De sociale partners spelen een cruciale rol bij het in kaart brengen van de behoeften en het anticiperen op en in goede banen leiden van veranderingen. Zij worden reeds betrokken bij de werkzaamheden voor de energie-unie in EU-verband en moeten nauw worden betrokken bij het proces maar ook bij de besprekingen voor de geïntegreerde nationale energie- en klimaatplannen.

Met het oog op de ondersteuning van een sociaal billijke transitie en de verwerving van nieuwe vaardigheden:

- *zal de Commissie nagaan hoe zij het transitieproces in kolen- en koolstofintensieve regio's beter kan steunen. Zij zal daartoe met de actoren in de betrokken regio's als partners samenwerken, advies verstrekken, in het bijzonder over de beschikbaarheid*

³ <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu>.

⁴ Mededeling "Een nieuwe agenda voor vaardigheden voor Europa: samenwerken ter versterking van het menselijk kapitaal, de inzetbaarheid op de arbeidsmarkt en het concurrentievermogen" (COM(2016) 381).

van financiering en programma's en hoe ervan gebruik te maken, en de uitwisseling van goede praktijken, onder andere overleg over industriële stappenplannen en omscholingsbehoeften, stimuleren via specifieke platforms.

- De lidstaten moeten van de opstelling van hun geïntegreerde nationale energie- en klimaatplannen gebruikmaken om zich te bezinnen over de gevolgen van de omschakeling naar schone energie op sociaal gebied, op het vlak van de vereiste vaardigheden en voor het bedrijfsleven.*
- Op basis van de ervaring met de proefprojecten zal de Commissie in 2017 twee nieuwe blauwdrukken uitrollen voor samenwerking binnen sectoren inzake het verwerven van de vaardigheden voor de nieuwe technologieën, namelijk binnen de sector van de hernieuwbare energie in het algemeen en de bouwsector, met de klemtoon op koolstofarme technologieën.*
- De Commissie doet een oproep tot de lidstaten om de sociale partners nauw te betrekken bij de besprekingen over de energietransitie, in het bijzonder die over de geïntegreerde nationale energie- en klimaatplannen.*

2. EU-financiering voor resultaten voor de reële economie

De financiering van de energietransitie zal een combinatie moeten zijn van privé-investeringen en overheidsmiddelen die als hefboom werken voor privé-investeringen en de tekortkomingen van de markt verhelpen. De wetgevingsvoorstellen in dit pakket en het voorstel tot hervorming van het EU-emissiehandelssysteem zullen privé-investeringen bevorderen. Cruciale factoren voor het opnemen van de investeringsuitdaging zijn goed functionerende energie- en koolstofmarkten, stabiele regelgeving en een transparant beleid.

De financieringsinstrumenten waarover de EU beschikt, zoals het **Europees Fonds voor strategische investeringen**, leveren een betekenisvolle bijdrage aan de ondersteuning van de omschakeling naar schone energie. Dat fonds is goed op weg om tegen medio 2018 ten minste 315 miljard EUR aan extra investeringen in de reële economie te mobiliseren. Volgens de meest recente cijfers stond de teller op 154 miljard EUR. Bij de start van de tweede fase heeft de Commissie voorgesteld het Europees Fonds voor strategische investeringen te versterken en uit te breiden. Voorgesteld wordt dat ten minste 40 % van de investeringen van het venster infrastructuur en innovatie betrekking zou hebben op het klimaat, energie en het milieu en zou bijdragen aan de verwezenlijking van de doelstellingen van de Overeenkomst van Parijs.

In lijn met de doelstelling van de EU om ten minste 20 % van de **EU-begroting in de periode 2014-2020** aan klimaatactie te besteden, is voor het hervormde cohesiebeleid⁵ eveneens een sleutelrol weggelegd bij het verwezenlijken van de doelstellingen van de energie-unie; de financiële toewijzingen hiervoor bedragen 68,8 miljard EUR. Dit zal worden aangevuld met nationale cofinanciering door de overheid en de privésector, om te komen tot een totaal van 92 miljard EUR⁶. Daarnaast wordt door de programma's voor plattelandsontwikkeling steun verleend voor doelgerichte investeringen in hernieuwbare energie en energie-efficiëntie (bijna

⁵ Het cohesiebeleid wordt ingevuld via het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Cohesiefonds en het Europees Sociaal Fonds, die deel uitmaken van de Europese structuur- en investeringsfondsen.

⁶ Raming op basis van gewogen gemiddelde cofinanciering zoals opgenomen in de financiële tabellen van de operationele programma's 2014-2020 voor de thematische doelstellingen "De overgang naar een koolstofarme economie in alle bedrijfstakken ondersteunen" en "Duurzaam vervoer bevorderen en knelpunten in centrale netwerkinfrastructuren wegwerken".

6 miljard EUR). Alhoewel er eerste aanwijzingen zijn dat er in 2016⁷ vooruitgang is geboekt met de tenuitvoerlegging, moet er thans urgent actie worden ondernomen om de implementatie in een aantal lidstaten te versnellen. De Commissie zal technische steun blijven verstrekken aan de lidstaten die problemen ondervinden bij de uitvoering.

Eenvoudiger en flexibeler regels, zoals voorgesteld door de Commissie in de tussentijdse evaluatie van het meerjarig financieel kader 2014-2020, moeten eveneens ertoe bijdragen dat deze financiering snellere resultaten op het terrein oplevert. In het kader van die evaluatie heeft de Commissie een ruimere agenda gelanceerd voor vereenvoudiging van de regels waaraan de Europese fondsen onderworpen zijn. Dit omvat het vergemakkelijken van de combinatie van de combinatie van het Europees Fonds voor strategische investeringen met andere bronnen van EU-financiering, waaronder de Europese structuur- en investeringsfondsen. Eén van de doelstelling is het vergroten van de absorptie van middelen van het Europees Fonds voor strategische investeringen in minder ontwikkelde en overgangsregio's. De lidstaten en regio's nemen zich reeds voor om via de Europese structuur- en investeringsfondsen bijna 6,4 miljard EUR in de vorm van **financieringsinstrumenten** te investeren voor vermindering van de koolstofuitstoot, voornamelijk voor energie-efficiëntie. Dit is meer dan een verachtvoudiging van de toewijzingen in vergelijking met de periode 2007-2013 en volgens de eerste indicaties wordt er behoorlijke vooruitgang geboekt⁸. Om een hogere benuttingsgraad van financieringsinstrumenten te stimuleren, staat de Commissie de lidstaten tevens bij via het fi-compass platform voor adviesdiensten en pasklare instrumenten met gestandaardiseerde regels en voorwaarden die verenigbaar zijn met de bepalingen betreffende de Europese structuur- en investeringsfondsen en de staatssteunregels, en een combinatie van openbare en private middelen beogen.

Een voorbeeld van een succesvol project waarbij het Europees Fonds voor strategische investeringen is gecombineerd met de Europese structuur- en investeringsfondsen, is het investeringsplatform in de Franse regio Hauts-de-France, dat toont hoe zeer uiteenlopende publieke en particuliere actoren hun knowhow en deskundigheid kunnen bundelen en hoe verschillende bronnen kunnen worden gecombineerd om omvangrijke private investeringen in projecten voor koolstofarme energie los te maken. Een ander voorbeeld is Private Finance for Energy Efficiency (PF4EE)⁹ dat via lokale commerciële banken schuldfinanciering met risicoafdekking verstrekt, waardoor de banken betere financieringsvoorwaarden kunnen bieden voor projecten op het vlak van energie-efficiëntie in gebouwen en bij kleine en middelgrote ondernemingen. Het verstrekt eveneens specifieke deskundige ondersteuning, wat lokale banken in staat stelt nieuwe, op maat van de klant gesneden financieringsproducten voor energie-efficiëntie te ontwikkelen en te commercialiseren.

De **faciliteit voor schoner vervoer** zal gebruikmaken van financieringsinstrumenten en gecombineerde oplossingen om innovatieve koolstofarme technologieën te introduceren en de shift naar koolstofarme mobiliteit te versnellen. De vervanging van bussen en touringcars heeft een mogelijk marktpotentieel van circa 3500 voertuigen oftewel 875 miljoen EUR aan extra investeringen per jaar.

⁷ Gegevens over projectselectie eind 2016 zullen begin 2017 beschikbaar zijn.

⁸ Het eerste jaarlijkse voortgangsoverzicht van de financieringsinstrumenten in het kader van de ESIF 2014-2020 is gepland voor eind november 2016.

⁹ Private Finance for Energy Efficiency is een financieringsinstrument van de EU, bekostigd uit het LIFE-programma en geïmplementeerd door de EIB.

Om de investeringen die de omschakeling naar schone energie moeten onderbouwen verder op te schalen en een investeringsshift te verwezenlijken:

- lanceert de Commissie vandaag een initiatief “intelligente financiering voor intelligente gebouwen” (zie bijlage I) om investeringen in energieschone gebouwen aan te moedigen. Het is de bedoeling hiermee in alle 2017 in alle lidstaten de oprichting te ondersteunen van investeringsplatformen die het combineren van overheidsmiddelen en het aanbieden van aantrekkelijke financieringsproducten voor marktpelers mogelijk maken. Tevens moet het de verstrekking van technische bijstand versterken met het oog op verdere ontwikkeling en pooling van kleinschalige projecten en de uitrol van risicoafdeckingsactiviteiten ten behoeve van investeringen in energie-efficiëntie.
- In het kader van het investeringsplan voor Europa heeft de Commissie recentelijk proefprojecten gelanceerd om de tijdspaden van de verschillende procedures voor investeringsprojecten in strategische infrastructuur op EU-niveau beter op elkaar af te stemmen. In eerste instantie zijn België en Slowakije betrokken. Na evaluatie van deze projecten zal de Commissie het experiment in de loop van 2017 uitbreiden tot andere lidstaten; de ambitie is om effectief “één loket” te creëren voor alle lidstaten en één gemeenschappelijk team voor het investeringsbeleid dat alle betrokken diensten van de Commissie – met inbegrip van de vertegenwoordigingen in de lidstaten – omvat, tot stand te brengen.
- De Commissie doet een oproep tot de lidstaten om de Europese structuur- en investeringsfondsen sneller te benutten om de omschakeling naar schone energie te ondersteunen.
- Zij lanceert op 1 december 2016 samen met de Europese Investeringsbank een faciliteit voor schoner vervoer om investeringen in schoon, energie-efficiënt vervoer en in geïntegreerde infrastructuurvoorzieningen voor energie en vervoer aan te moedigen.

3. De juiste prikkels geven voor investeringen in de omschakeling naar schone energie

De exploitatie van hernieuwbare energiebronnen en maatregelen op het gebied van energie-efficiëntie zijn kapitaalintensief. Om in de toekomst van een lagere energierekening of van inkomsten te kunnen profiteren, moet er van tevoren geïnvesteerd worden; huishoudens moeten daarvoor sparen en bedrijven kapitaal aantrekken of leningen aangaan bij kredietinstellingen.

De huidige economische context van lage kapitaalkosten is bevorderlijk om op grotere schaal private investeringen te mobiliseren en kapitaaluitgaven te kanaliseren naar schone energie, energie-efficiënte oplossingen en duurzame activa. Dit biedt kansen voor burgers, bedrijven, overheden en investeerders om een hoger rendement dan op spaartegoeden te krijgen.

De **geïntegreerde nationale energie- en klimaatplannen** van de lidstaten – een onderdeel van de energie-uniegovernance waarover de Commissie vandaag een voorstel presenteert¹⁰ – zullen ook dienen als „routekaarten” die de voor de energietransitie noodzakelijke publieke en particuliere investeringen identificeren.

¹⁰ COM(2016) 759.

Ter aanmoediging van particuliere investeringen in de omschakeling naar schone energie is een geheel van gunstige en samenhangende economische prikkels eveneens onontbeerlijk. Een effectieve **koolstofbeprijzing; en een uitfasering van subsidies voor fossiele brandstoffen** zijn van cruciaal belang om schadelijke marktdistorsies te elimineren, de milieu- en maatschappelijke kosten van een ongewijzigd scenario te internaliseren en de prijs te bepalen van met verschillende investeringsmogelijkheden verbonden risico's.

De Commissie heeft reeds een herziening voorgesteld van het EU-emissiehandelssysteem voor de periode na 2020¹¹. De EU ondersteunt eveneens de oprichting van emissiehandelssystemen via bilaterale samenwerking¹² en deelname aan en financiering van multilaterale initiatieven met onze internationale partners¹³.

Overeenkomstig de in de Overeenkomst van Parijs inzake klimaatverandering en binnen de G7 en de G20 aangegane verbintenissen heeft de EU reeds een aantal concrete stappen gezet om de **subsiëring van fossiele brandstoffen** af te schaffen. De resterende maar nog steeds aanzienlijke overheidssteun voor aardolie, steenkool en andere koolstofintensieve brandstoffen blijft evenwel de energiemarkt verstoren, leidt tot economisch ondoeltreffend gedrag en belemmert investeringen in de omschakeling naar schone energie en innovatie.

Volgens het jongste verslag van de Commissie over de energieprijzen en -kosten, dat vandaag is uitgebracht als onderdeel van dit pakket, bedroeg de directe subsidiëring van fossiele brandstoffen voor elektriciteit en verwarming in 2012 17,2 miljard EUR, en die voor vervoer 24,7 miljard EUR¹⁴. Volgens de ramingen voor 2015 van het Internationaal Monetair Fonds lopen de subsidies voor fossiele brandstoffen in de EU op tot 300 miljard EUR als de externe kosten worden meegerekend. Alhoewel dit een nog relatief beperkt aandeel is van het wereldwijde totaal van ruim 4,8 biljoen EUR¹⁵, betekent het een aanzienlijke economische last voor de EU. De huidige lage olie- en gasprijzen bieden een ideale kans om de subsidies voor fossiele brandstoffen, met inbegrip van belastingvrijstellingen, uit te faseren zonder nadelige gevolgen voor de welvaart.

Om bij te dragen tot een heroriëntatie van de financiële stromen in de richting van de omschakeling naar schone energie:

- *Heeft de Commissie een deskundigengroep op hoog niveau aangesteld die tegen eind 2017 een advies moet uitbrengen over de ontwikkeling van duurzame financiering, om te waarborgen dat het financieel systeem de groei op langere termijn op een houdbare manier kan financieren en "lock-in" van infrastructuur en activa met een hoog emissieniveau te voorkomen.*
- *Met het vandaag gepubliceerde verslag over de energieprijzen en -kosten als uitgangspunt, zal de Commissie de transparantie versterken. Zij zal om de twee jaar de energieprijzen en -kosten blijven monitoren en de subsidiëring van fossiele brandstoffen strenger in de gaten houden, overeenkomstig de binnen de G7 en G20*

¹¹ COM(2015) 337.

¹² Bijvoorbeeld met China en Korea.

¹³ In het kader van de Overeenkomst van Parijs hebben ongeveer de helft van de landen aangegeven dat zij zullen gebruikmaken van marktmechanismen om de toegezegde emissiereductie te verwezenlijken.

¹⁴ 9,7 miljard EUR subsidies voor steenkool en 6,6 miljard voor gas. De subsidies zijn een erfenis van het verleden voor investeringen in fossiele brandstoffen, teruglevertarieven, vrijstellingen van accijnzen op brandstof, elektriciteitsproductie, en ontmanteling en afvalverwijdering. (Bron: Studie van energiekosten en subsidies, 2014. Voor vervoer (aardoliesubsidies) is de bron de OESO inventory 2013).

¹⁵ Internationaal Monetair Fonds, 2015.

aangegane verbintenissen om inefficiënte subsidies af te schaffen.

- De Commissie zal in 2017 een REFIT-evaluatie maken van het EU-kader voor belastingheffing op energie met het oog op mogelijke volgende stappen, ook vanuit het oogpunt van de inspanningen om de subsidiëring van fossiele brandstoffen af te schaffen.*
- De lidstaten kunnen de opstelling van hun geïntegreerde nationale energie- en klimaatplannen te baat nemen om de investeringen te identificeren die noodzakelijk zijn voor de omschakeling naar schone energie. De lidstaten moeten in het kader daarvan ook de uitfasering van subsidies voor fossiele brandstoffen monitoren.*
- De Commissie zal bij het evalueren van de richtsnoeren inzake staatssteun voor milieubescherming en energie 2014-2020 eveneens nagaan hoe deze regels, evenals de staatssteunregels voor investeringen in onderzoek en innovatie, de lidstaten in staat kunnen stellen om innovatie op het gebied van technologie en oplossingen voor hernieuwbare energie te stimuleren.*

4. Onderzoek, innovatie en concurrentievermogen

Onderzoek en innovatie zijn essentieel voor de wereldwijde concurrentie- en koppositie van Europa inzake geavanceerde technologieën op het gebied van hernieuwbare energie¹⁶ en energie-efficiënte oplossingen, en zorgen ervoor dat zij op een succesvolle manier hun weg vinden naar de economie. De Europese Unie neemt deel aan het op de klimaatconferentie van Parijs in 2015 gelanceerde initiatief “Mission Innovation”, dat landen bijeenbrengt die zich ertoe hebben verbonden hun investeringen in onderzoek naar schone energie binnen vijf jaar te verdubbelen.

Samen met dit pakket, ontvouwt de Commissie een specifieke **strategie om innovatie op het vlak van schone energie te versnellen**¹⁷. De strategie houdt een sterkere prioritering in en concrete acties om koolstofarme innovaties op ruimere schaal toe te passen en sneller te commercialiseren. Het initiatief zal dienen als testcase voor toekomstige nieuwe horizontale benaderingen van innovatie en concurrentievermogen.

Europa kan meer halen uit de omschakeling naar een koolstofarme economie door de innovatie op het vlak van schone energie te versnellen: het kan groei- en werkgelegenheidskansen creëren door meer te exporteren en ondernemingen op te richten en de burgers meer zeggenschap geven door middel van integratie van digitale oplossingen.

Ook voor **initiatieven van het bedrijfsleven** is een belangrijke rol weggelegd als motor van innovatie en het wereldwijde concurrentievermogen van de EU. Zij zijn reeds een belangrijk onderdeel van het SET-plan (Europees strategisch plan voor energietechnologie). De sectoren zonne-energie¹⁸ en slimme netwerken en opslag¹⁹ leveren enkele goede voorbeelden van dergelijke initiatieven. Een ander goed voorbeeld is de strategische routekaart betreffende oceaanenergie, die gericht is op maximalisering van particuliere en openbare investeringen in

¹⁶ Zie ook het voorstel voor een herschikking van de richtlijn hernieuwbare energie, COM(2016) 767.

¹⁷ COM(2016) 763.

¹⁸ Met dit initiatief wordt beoogd de concurrentiepositie en de duurzaamheid van de sector te verbeteren, en grootschalige en betaalbare uitbreiding en integratie in het elektriciteitsnet te vergemakkelijken.

¹⁹ Het initiatief voor een Europees elektriciteitsnet, dat recentelijk is omgedoopt in het “European Technology and Innovation Platform for Smart Networks for the Energy Transition”.

de ontwikkeling van oceaanenergie door de aan de technologie verbonden risico's maximaal te verkleinen.

In de strategie voor de energie-unie²⁰ heeft de Commissie een initiatief aangekondigd om relevante **data, analyses en inlichtingen** te groeperen en toegankelijk te maken. Dit moet de Commissie in de allereerste plaats in staat stellen een solide beoordeling te maken van het globale presteren van schone-energietechnologieën in de EU, niet alleen wat betreft onderzoek en innovatie, maar ook inzake marktaandeel, invoer/uitvoer, werkgelegenheid, groei en investeringen. Deze competitiviteitsanalyse moet periodiek worden geactualiseerd wanneer de stand van de energie-unie wordt opgemaakt en de belangrijkste prioriteiten en acties moeten in het licht daarvan worden herbekeken.

Om de Europese concurrentiepositie te verstevigen en de toepassing van schone-energietechnologieën te stimuleren:

- Presenteert de Commissie vandaag een initiatief dat innovatie op het vlak van schone energie moet versnellen, omvattende een serie specifieke maatregelen ter verbetering van de regelgevende, economische en investeringscontext voor innovatie in schone-energietechnologieën en -systemen, en dat de belangrijkste prioriteiten voor de inzet van financieringsinstrumenten en programma's van de EU, waaronder Horizon 2020, bepaalt.*
- De Commissie zal door het bedrijfsleven genomen initiatieven ondersteunen die erop gericht zijn van de EU wereldleider inzake schone-energietechnologieën te maken, de industriële verankeringen in de gehele waardeketen te versterken en daarbij niet-economische actoren zoals de sociale partners en consumentenorganisaties te betrekken. De Commissie zal ook met belanghebbenden overleggen over de behoefte aan een industrieel platform "schone energie" waarin alle takken (energie-vervoer-maakindustrie-digitale sector enz.) worden bijeengebracht en collectief kunnen bespreken hoe het bedrijfsleven in de EU de voordelen van de omschakeling naar schone energie optimaal kan benutten.*
- De Commissie zal samenwerken met het bedrijfsleven, de onderzoekswereld en andere basisspelers voor het verzamelen van betrouwbare strategische informatie over het globale presteren van de EU en haar concurrentiepositie in koolstofarme energie en energie-efficiënte oplossingen. Deze competitiviteitsanalyse zal periodiek worden geactualiseerd.*

5. De nodige fysieke infrastructuur bouwen om de vrije doorstroming van energie en de omschakeling naar schone energie te ondersteunen

Het Europese energiesysteem bevindt zich momenteel in een overgangsfase. De energienetten moeten worden opgewaardeerd en gemoderniseerd om de toenemende vraag naar elektriciteit op te vangen, als gevolg van een ingrijpende shift in de totale energiewaardeketen en -mix en de toenemende integratie van variabele hernieuwbare energie. Er is tevens behoefte aan specifieke ondersteunende infrastructuur voor emissie-arme mobiliteit.

Niettemin staande de prioriteit op korte termijn erin moet bestaan de goede werking van de interne energiemarkt te verzekeren door te zorgen voor de ontbrekende interconnectoren om

²⁰ COM(2015) 80.

de **10%-interconnectiedoelstelling voor 2020** te bereiken, door een einde te maken aan het isolement van een aantal lidstaten en door interne bottlenecks weg te werken, moet de energie-infrastructuur die vandaag wordt gepland terzelfder tijd compatibel zijn met beleidskeuzes voor de langere termijn, onder andere wat betreft de overgang naar emissie-arme mobiliteit.

Dit betekent ook ervoor zorgen dat rekening wordt gehouden met **energie-efficiëntie**²¹ bij het plannen van het algehele energiesysteem: actief beheren van de vraag om het energieverbruik, de kosten voor consumenten en de afhankelijkheid van invoer te verminderen, en investeren in energie-efficiëntie beschouwen als kosteneffectieve opstap naar een koolstofarme en circulaire economie. Investerings in voortdurend intelligentere en flexibelere infrastructuur zijn aangemerkt als een van de “no regret”-opties.

Om de totstandkoming van de noodzakelijke fysieke infrastructuur voor de omschakeling naar schone energie en de vrije doorstroming van energie te ondersteunen:

- Zal de Commissie in het kader van de jaarlijkse stand van de energie-unie de inventaris opmaken van de projecten van gemeenschappelijk belang die vertraagd of uitgesteld zijn om de uitvoering ervan te bevorderen. Zij kan deze aangelegenheden ook ter sprake brengen in haar aanbevelingen aan de lidstaten, in het bijzonder waar het gaat om projecten van gemeenschappelijk belang die binnen de werkgroepen van hoog niveau inzake energie zijn aangewezen.*
- De Commissie zal bij de komende evaluatie van de TEN-E-verordening in 2017 nagaan hoe het regelgevingskader kan worden verbeterd om de voltooiing van projecten van gemeenschappelijk belang verder te bevorderen.*
- De Commissie heeft een deskundigengroep ingesteld die technisch advies moet uitbrengen over de kosteneffectieve opsplitsing van de 15 %-elektriciteitsinterconnectiedoelstelling in regionale, nationale en/of grensoverschrijdende interconnectieniveaus. De Commissie zal hierover verslag uitbrengen in het najaar 2017, samen met de vaststelling van de 3de lijst van de Unie van projecten van gemeenschappelijk belang.*

6. Digitalisering

De strategie van de Commissie van mei 2015 voor de digitale eengemaakte markt²² beoogt de goede omgeving en voorwaarden te creëren voor de introductie van geavanceerde digitale netwerken en diensten, onder andere in de energiesector.

Om de **consumenten op een faire manier te laten meeprofiteren** is er behoefte aan innovatieve ondernemingen die nieuwe energietechnologieën met digitale technologie (big data, cloudcomputing) en mobiele communicatietechnologie (5G) combineren om nieuwe producten en diensten (decentrale elektriciteitsopwekking, energiebeheerssystemen, intelligente toestellen en slimme controles; kleinschalige opslag met inbegrip van elektrische auto's) die de actieve consument ondersteunen en helpen het energieverbruik te optimaliseren (minder en anders) en zodoende geld te besparen. In september 2016 stelde de Commissie een herziening van de EU-telecomregels voor om tegemoet te komen aan de toenemende connectiviteitsbehoeften van de Europeanen door investeringen in netwerken met hoge

²¹ Zie het voorstel tot wijziging van de energie-efficiëntierichtlijn, COM(2016) 761.

²² COM(2015) 192.

capaciteit te stimuleren. De Commissie stelde tevens een 5G-actieplan²³ voor dat een gemeenschappelijk Europees tijdschema bevat voor een gecoördineerde commerciële lancering van 5G in 2020.

Parallel daarmee moeten kwesties zoals toegang tot gegevens, privacy en gegevensbescherming worden geregeld, alsook cyberbeveiliging en vragen in verband met open standaarden en interoperabiliteit. Het startschot voor werkzaamheden met betrekking tot dit laatste is gegeven door de mededeling van de Commissie van april 2016 over de digitalisering van de Europese industrie²⁴. Met die mededeling is ook een nieuw Europees initiatief inzake de cloud gelanceerd, dat het potentieel bezit om uit te groeien tot backbone van het nieuwe energiedatasysteem.

Het energiesysteem beveiligen tegen **cyberrisico's en -bedreigingen** is des belangrijker omdat grootschalig gebruik van informatie- en communicatietechnologie en dataverkeer steeds essentiëler wordt voor het functioneren van de infrastructuur waarop de energiesystemen berusten. Een groep van deskundigen op het gebied van cyberbeveiliging inzake energie analyseert momenteel de specifieke behoeften inzake veiligheid van de energie-infrastructuur en zal de Commissie hierover adviseren.

Als onderdeel van de uitvoering van de strategie voor de digitale eengemaakte markt:

- *Werkt de Commissie aan een initiatief om de totstandkoming van een Europese data-economie te bevorderen. In het kader daarvan, alsook in dat van het voorstel over de opzet van de energiemarkt²⁵, zullen kwesties zoals datalokalisatie en nieuwe vraagstukken zoals eigendom en aansprakelijkheid, (her)bruikbaarheid, toegang en interoperabiliteit worden aangepakt; het initiatief zal met name relevant zijn voor wat betreft de gegevens die vereist zijn voor energieprocessen en nieuwe energiediensten.*
- *De Commissie werkt aan een herziening van de e-privacyrichtlijn om deze in overeenstemming te brengen met de onlangs aangenomen regels inzake gegevensbescherming. Dit is relevant voor de verwerking van gegevens inzake intelligent energieverbruik.*
- *Vertrekkende van de succesvolle ontwikkeling van standaarden voor slimme netwerken zal de Commissie in 2017 een tweejarig project lanceren voor de ontwikkeling van gemeenschappelijke veilige communicatiestandaarden die de vrije doorgifte van energiegerelateerde gegevens aan de diverse betrokken spelers moeten waarborgen. De Commissie zal de resultaten daarvan eind 2018 publiceren.*
- *In 2017 zal de Commissie in het kader van de Taakgroep slimme netwerken werkgroepen van belanghebbenden oprichten die het pad moeten effenen voor netcodes over vraagresponso, cyberbeveiliging in de energiecontext en een gemeenschappelijk format voor consumentengegevens. De Commissie zal in het voorjaar 2017 rapporteren over de opzet, het mandaat en de planning van de groepen en tegen eind 2018 de eindresultaten bekendmaken.*
- *Op basis van de werkzaamheden van de deskundigengroep Cyberbeveiliging op energiegebied zal de Commissie in de loop van 2017 een overlegplatform voor belanghebbenden oprichten en indien nodig tegen eind 2017 passende maatregelen*

²³ COM(2016) 588.

²⁴ COM(2016) 180.

²⁵ De voorgestelde maatregelen voor de marktopzet omvatten een herschikking van de elektriciteitsrichtlijn (COM(2016) 864), een herschikking van de elektriciteitsverordening (COM(2016) 861), een herschikking van de ACER-verordening (COM(2016) 863) en een nieuwe verordening betreffende de paraatheid voor risico's in de elektriciteitssector (COM(2016) 862).

voorstellen.

- *Als vervolgactie op de strategie voor een emissie-arme mobiliteit werkt de Commissie een implementatiestrategie uit voor coöperatieve intelligente vervoerssystemen met het oog op de introductie van dergelijke systemen tegen 2019 en een versnelde overgang naar coöperatief, geconnecteerd en geautomatiseerd wegtransport.*

7. De externe dimensie

Het extern beleid en het ontwikkelingsbeleid zijn belangrijke instrumenten om wereldwijd de overgang naar schone energie te ondersteunen en onze partnerlanden, ook die in het nabuurschap van de EU, te helpen hun verplichtingen onder de Overeenkomst van Parijs en de doelstellingen van de agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling na te komen.

Dit houdt in dat de EU zich sterker zal inzetten voor multilaterale initiatieven en de bevordering van een robuustere en inclusievere wereldwijde energie-infrastructuur, in lijn met het **EU-actieplan voor energiediplomatie**²⁶. De EU is actief lid van het multilaterale Clean Energy Ministerial, een mondiaal forum op hoog niveau om beleidsmaatregelen en programma's ter bevordering van schone energietechnologie aan te moedigen, opgedane ervaringen uit en beste praktijken te wisselen, en de transitie naar een wereldwijde economie met schone energie te stimuleren. De Commissie zal erop toezien dat de overgang naar een koolstofarme economie integrerend onderdeel blijft van de energiedialoog en -samenwerking in de bilaterale en multilaterale relaties van de EU.

De Commissie heeft actie voor duurzame energie en klimaatactie aangewezen als essentiële grondslagen van haar voorstel voor een **nieuwe Europese consensus inzake ontwikkeling**²⁷. Energie is een ontwikkelingskatalysator van kritisch belang en neemt een cruciale plaats in bij oplossingen voor een duurzame planeet, zoals is erkend in de Agenda 2030 en met name de doelstellingen voor duurzame ontwikkeling (SDG's) nr. 7 „betaalbare en schone energie” en nr. 13 „klimaatactie”²⁸. De EU's strategische benadering van energie in het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid is opgebouwd rond drie grote prioriteiten: i) het gebrek aan toegang tot energie aanpakken, ii) het aandeel van opwekking van hernieuwbare energie vergroten en iii) bijdragen tot de strijd tegen de klimaatverandering. Gelet op de schaal van de vereiste investeringen, zal de EU de samenwerking met publieke en private partners opvoeren om resultaten te boeken inzake toegang tot energie, energie-efficiëntie en opwekking van hernieuwbare energie. Dit zal gepaard gaan met steun van de EU aan derde landen voor de aanpak van de klimaatverandering en de ontwikkeling van koolstofarme en klimaatbestendige economieën in overeenstemming met het wereldwijde leiderschap van de EU inzake het terugdringen van broeikasgasemissies.

De Commissie heeft een **Europees plan voor externe investeringen**²⁹ voorgesteld dat voorziet in een geïntegreerd financieel pakket ter financiering van investeringen buiten de EU.

²⁶ Conclusies van de Raad over energiediplomatie op 20 juli 2015 aangenomen door de Raad Buitenlandse Zaken (10995/15).

²⁷ Mededeling “Voorstel voor een nieuwe Europese consensus inzake ontwikkeling “Onze wereld, onze waardigheid, onze toekomst”, COM(2016) 740.

²⁸ Zie ook de mededeling van de Commissie over de volgende stappen voor een duurzame toekomst voor Europa - “Europese actie voor duurzaamheid”, COM(2016) 739.

²⁹ Mededeling: “Stimuleren van Europese investeringen voor banen en groei: naar een tweede fase van het Europees Fonds voor strategische investeringen en een nieuw Europees extern investeringsplan”, COM(2016) 581.

Het plan omvat een Europees fonds voor duurzame ontwikkeling, technische bijstand voor de ontwikkeling van duurzame projecten en het aantrekken van investeerders, en een serie ontwikkelingsprogramma voor technische bijstand ter verbetering van het investerings- en beleidsklimaat in de betrokken landen, in het bijzonder om de schaal van private en publieke investeringen in de koolstofarme economie te vergroten.

Energie is een van de zwaartepunten van de **samenwerking van de EU met haar buurlanden**, met de nadruk op hervormingen van de regelgeving die het gebruik van hernieuwbare energiebronnen en energie-efficiëntie bevorderen. Dit is het geval in de Energiegemeenschap, waar de EU helpt een regionale energiemarkt in overeenstemming met de wettelijke normen van de EU tot stand te brengen. In het zuidelijke nabuurschap loopt het proces voor de totstandbrenging van een Euro-Mediterrane markt voor elektriciteit en gas, en in het oostelijke nabuurschap biedt het EU4Energy-project steun voor hervormingen in de energiesector. In elk van deze gevallen gaat het erom een gunstig klimaat te scheppen voor investeringen in hernieuwbare energie en energie-efficiëntie. In het bijzonder draagt de steun van de EU bij tot het scheppen van een regelgevingskader dat grensoverschrijdende handel in stroom uit hernieuwbare bronnen mogelijk maakt.

Eén voorbeeld van een geslaagd project is 's werelds grootste zonnecentrale in Ourzazate, die tegen 2030 zal voorzien in de helft van de vraag naar hernieuwbare energie van Marokko en eventueel stroom zal exporteren naar de EU en naar het oosten³⁰.

De EU versterkt de samenwerking met de landen van de Westelijke Balkan, Turkije en de zuidelijke en oostelijke buurlanden op het vlak van energie-efficiëntie. In samenwerking met de internationale financiële instellingen zal de Commissie de investeringen in energie-efficiëntie in de bouwsector opvoeren, te beginnen met vier landen, namelijk Oekraïne, Georgië, Servië en Tunesië.

Afrika is een bevoorrechte partner van de EU en het **energiepartnerschap tussen Afrika en de EU** verschaft het kader voor samenwerking op energiegebied. De EU steunt eveneens het door Afrika gelanceerde initiatief voor hernieuwbare energie, dat de capaciteit van het continent inzake hernieuwbare energie tegen 2020 met 10 GW moet uitbreiden en tegen 2030 Afrika's potentieel aan hernieuwbare energie van 300GW moet ontsluiten. Met het oog op de duurzame ontsluiting zal de nadruk liggen op verhoging van de opwekkingscapaciteit uit hernieuwbare bronnen, het verbeteren van de interconnecties over de grenzen heen en van de governance van de energiesector.

Als lid van de **Wereldhandelsorganisatie** promoot de EU actief de liberalisering van goederen en diensten, wat milieuvoordelen kan opleveren. De Unie heeft nauw samengewerkt met zestien andere leden van de Wereldhandelsorganisatie die het leeuwendeel van de mondiale handel in milieugoederen uitmaken om tot een ambitieuze overeenkomst inzake milieugoederen te komen. Ook in haar bilaterale handelsovereenkomsten streeft de EU naar liberalisering van de handel in milieugoederen en -diensten en facilitering van handel en investeringen in de opwekking van hernieuwbare energie.

Grotere handelsstromen zullen naar verwachting bijdragen tot de snelle verspreiding van milieugoederen, diensten en technologieën in de wereld en de overgang naar een koolstofarme economie. De EU is een wereldleider op het gebied van de in- en uitvoer van milieugoederen.

In 2013 was de EU-uitvoer van op de groene lijst opgenomen producten 146 miljard EUR waard (ongeveer 8 % van het EU-totaal), terwijl de invoer 70 miljard EUR waard was. De Europese ondernemingen moeten ernaar streven hun innovatievermogen en knowhow te blijven ontwikkelen en exporteren.

Tot slot worden in de mededeling over **oceaangovernance**³¹ acties voorgesteld die ertoe moeten bijdragen een mondiaal egaal speelveld te creëren voor de Europese sector van de oceaanenergie.

In het licht van de toezegging om van de omschakeling naar schone energie een essentieel onderdeel te maken van de EU-bijdrage aan de uitvoering van de Agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling en de Overeenkomst van Parijs:

- *Doet de Commissie een oproep tot de medewetgevers om het wetgevingspakket voor het externe investeringsplan zo spoedig mogelijk goed te keuren.*
- *De Commissie zal onder andere energie bovenaan de agenda plaatsen van de Euro-Afrikaanse top die in november 2017 in Abidjan zal plaatsvinden.*
- *De Commissie zal in het voorjaar van 2017 een rondetafelconferentie voor het bedrijfsleven op hoog niveau over investeringen in hernieuwbare energie in Afrika organiseren om meer inzicht te geven en te krijgen in de inspanningen van de Commissie en de behoeften van de privésector op het vlak van investeringen in Afrika in hernieuwbare energie.*
- *In het voorjaar 2017 zal de Commissie samen met de internationale financiële instellingen de balans opmaken van het proefproject om de investeringen op het gebied van energie-efficiëntie in de bouwsector in de vier bovengenoemde landen op te voeren, om het te gelegener tijd uit te breiden tot andere landen.*
- *De tussentijdse herziening in 2017 van de strategische meerjarenprogrammering van de instrumenten voor het Europese nabuurschaps- en pretoetredingsbeleid zal worden benut om meer financiering te voorzien voor energie-efficiëntie in gebouwen als onderdeel van de investeringen in energie, klimaat en banenschepping.*
- *De Commissie zal haar inspanningen voortzetten om te komen tot een overeenkomst betreffende milieugoederen en -diensten (WTO) om de kosten van inspanningen ter beperking van de klimaatverandering te drukken.*

8. Governance en partnerschappen voor effectieve resultaten

De energietransitie is geen top-down proces. Er is beleid en actie nodig van de **verschillende bestuursniveaus** (lokaal, regionaal, nationaal, EU, internationaal) **en de andere betrokken partijen**. De governance van de energie-unie moet zorgen voor een onderlinge afstemming van de beleidsmaatregelen en waarborgen dat de EU als geheel haar energie- en klimaatdoelstellingen, met name de doelstellingen voor 2030, verwezenlijkt.

De overgang naar schone energie kan alleen tot stand worden gebracht met de medewerking van alle betrokken partijen uit het maatschappelijk middenveld en het regionale en lokale niveau. De EU bevindt zich in een unieke positie om de omschakeling naar een schone energie via alle sectoren en bestuursniveaus in het beleid te integreren. Het zal daarom van

³¹ Internationale oceaangovernance: een agenda voor de toekomst van onze oceanen. Gezamenlijke mededeling van de Commissie en de hoge vertegenwoordiger van de Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid (JOIN(2016) 49 van 10 november 2016).

belang zijn dat steden, regio's, het bedrijfsleven, de sociale partners en andere belanghebbenden worden betrokken bij de uitwerking en uitvoering van de geïntegreerde nationale energie- en klimaatplannen.

Samenwerking tussen de lidstaten **in regionaal verband** zal hen helpen de energie- en klimaatdoelstellingen van de EU op een doeltreffende en kosteneffectieve wijze te bereiken. De wetgevingsvoorstellen in dit pakket zullen samenwerking in regionaal verband vergemakkelijken. De Commissie zal richtsnoeren over regionale samenwerking voor de lidstaten opstellen, voortbouwend op bestaande samenwerkingsstructuren, terwijl terzelfder tijd regionale samenwerking een mainstreamitem zal worden in alle vijf de dimensies van de energie-unie.

Aangezien **steden en stedelijke gemeenschappen** de plaats zijn waar een groot deel van de transformatie zich zal afspelen, heeft de EU bijzondere aandacht geschonken aan deze motoren van verandering. De werkzaamheden om de actie op het niveau van de steden te faciliteren, zijn in 2016 in een stroomversnelling gekomen, met de goedkeuring van het “Pact van Amsterdam over de Europese stedelijke agenda”, de creatie van het Mondiale Burgemeestersconvenant en de lancering door de Commissie van een uniek online “loket” voor lokale overheden die op zoek zijn naar specifieke informatie over stedelijke initiatieven in de EU, onder meer op het gebied van omschakeling naar schone energie. Het Burgemeestersconvenant voor klimaat en energie – het vlaggenschipinitiatief van de EU voor stedelijke actie tegen de klimaatverandering, wint aan momentum en bestrijkt nu een breder terrein dat verzachting van de gevolgen van de klimaatverandering en aanpassing aan en toegang tot schone en betaalbare energie omvat. De Commissie repliceert dit succesvolle model momenteel in Noord-Amerika en Mexico; Latijns-Amerika en het Caribisch gebied; Japan; China; India; Zuidoost-Azië, en Afrika ten zuiden van de Sahara in het kader van het Mondiale Burgemeestersconvenant. Er moet, onder andere via de 2017 Energy Union Tour, meer zichtbaarheid worden gegeven aan ambitieuze energietransitieprojecten op stedelijk en regionaal niveau die elders in de Unie zouden kunnen worden herhaald.

Ook **plattelandsgebieden** hebben een aanzienlijk potentieel om hun bijdrage te leveren aan de omschakeling, bijvoorbeeld op het gebied van energie-efficiëntie en hernieuwbare energie, zoals duurzame bio-energie.

Eilanden en eilandregio's zijn geschikte platforms voor proefprojecten op het gebied van omschakeling naar schone energie en kunnen op internationaal niveau tot voorbeeld strekken, zoals bijvoorbeeld in de ultraperifere gebieden van de EU het geval is met El Hierro (Canarische eilanden), dat 100% van zijn energie uit hernieuwbare bronnen haalt. De Commissie wenst de ontwikkeling en toepassing van de best beste beschikbare technologieën op de eilanden en in eilandregio's, onder andere via de uitwisseling van goede praktijken op het gebied van financiering en wet- en regelgeving, en inzake energie voor vervoer te helpen versnellen. Een eerste stap is om de eilanden samen te brengen, ongeacht hun grootte, geografie of ligging.

Om het “mainstreamen” van de energietransitie te ondersteunen:

- Doet de Commissie een oproep tot de steden, regio's, het bedrijfsleven, de sociale partners en andere belanghebbenden om actief deel te nemen aan het debat over de transitie, in het bijzonder bij de geïntegreerde nationale energie- en klimaatplannen, en oplossingen te ontwikkelen die voldoende tegemoetkomen aan de behoeften van de verschillende geledingen.*

- *In 2017 zal de Commissie richtsnoeren voor de lidstaten uitbrengen over samenwerking in regionaal verband om het bereiken van de doelstellingen van de energie-unie op een effectieve en doeltreffende manier te vergemakkelijken.*
- *In de eerste helft van 2017 zal de Commissie in Valletta een bijeenkomst op hoog niveau organiseren over de kansen en uitdagingen van schone energie voor eilanden. Hiermee zal een proces in gang worden gezet om eilanden te steunen bij hun omschakeling naar schone energie.*